kooliskäimine on samal aastal üldiselt kehv. „Rahvaharidus kasvab järk-järgult selles kihelkonna osas, kus valitseb jõukus, selles osas aga, kus rõhub elanikke vaesus ja häda, seisab ta veel kõige alumisel astmel.“ Kihelkonna-kooli asutamiseni ei ole veel jõutud. Pärastpoole, 1852. a., avatakse ka kihelkonna-kool, 1860. a. on selles 12 õpilast ühe õpetaja juhatusel õppimas. Samal aastal töötab kihelkonnas 10 vallakooli 662 õpilasega, kuna 376 last kodus õpetust saavad. Ministeeriumikoolide asutamise ajajärgul avatakse Saadjärves ministeeriumikool, mis Eesti iseseisvuse ajal muudeti kõrgemaks algkooliks; kihelkonna-kool lõpetas juba varemini oma tegevuse.

Õigeusu koolidest asutatakse kihelkonna-kool Kärknas 1866. a. 1881. a. on seal õppimas 23 poissi, 1890. a. 14 poeg- ja 4 tütarlast. Abikoolina avatakse 1877. a. Voldi kool; 1881. a. õpib seal 25 poissi ja 1 tütarlaps, 1890. a. on õpilaste arv 26 poeg- ja 8 tütarlast.

Muinasjäänused. Kiviajast on teada 1 leid, nimelt silmaga kivikirves, mis on leitud Vedu kl kooli maast; peale selle on paarist kohast leitud tulekivi-kilde ja nimelt Soitsjärve äärest Juula ms maalt ja Vedu kl Riibakult põllult, aga on teadmata, kas need leiud ulatuvad kivi-aega.

Pronksiajast on pärit pronkskirves, mis on leitud Mõisamaa ms põllult äestamisel.

Raua-aja kalme olevat Raigastvere mäel, Raigastvere kl maal, Sudiste poolt tuleva tee ääres; samuti võib tolle ajani tagasi ulatuda kalme: Õvanurme kl Mäelt-Meose tl maal olev hiiemägi.

Nooremast rauaajast on teada kalme Kobratu kl Matsi tl põllul, millest on leitud pronksist käevõrusid, hoburaud-sõlg, rauast odaotsi, mõõk, kirves, kaalupommikesi jne. Samast ajast on teada rahaleid (mõned araabia, anglosaksi ja bütsantsi rahad), mis saadud 1884. a. Sootaga (ms?) maalt.

Linnamägesid on 2: 1) niinim. Saadjärve linnamägi (vt. 159. joon.), Kukulinna-Juula ms tee käänukohalt idas, mitte kaugel teest. praegusel riigimaal; 2) Palalinn Lähte külas, Tartust tuleva tee ääres.

Mõisad. Elistvere (saksa k. Ellistfer) mõisa asub Elistvere järve lõunakaldal, 10.1 km kirikust põhjakirdes. Tartu piiskopp Heinrich andis 1355. a. Gerd von Edlenkerken'ile „Ikaveri“ mõisa, veski ja küla laenuks; 15. aastasaja lõpul oli Elistvere mõisa ja Ikaveri küla Ungern'ite sugukonna käes, läks pärast Wrangell'ite sugukonna kätte ja sai 1723. a. ostuteel Stackelberg'ide sugukonna omaks, olles viimase käes kauemat aega. Mõisa on maaseaduse alusel riigistatud. — Härrastemaja kahekordne kiviehitus.

Saadjärve (saksa k. Sadjerv, ka Brackelshof) mõisa, 4.5 km kirikust idas, Saadjärve idakaldal, oli kauemat aega Elistvere mõisaga ühendatud ja kuulus Wrangell'ite sugukonnale, kellele ta jäeti ka mõisate reduktsiooni ajal. Rootsi aja lõpul sai Saadjärve omale iseomaniku, kes endise Brackelshofi mõisa külaks muutis ja praeguse Saadjärve mõisa asutas. 19. aastasaja alul läks Saadjärve mõisa pärimise teel Koskull'ite sugukonna kätte. Mõisa on nüüd plaa-